

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	9
CAPITOLUL I - LIMBAJUL DREPTULUI, LIMBAJUL JURIDIC	11
1.1. Tehnicitatea limbajului juridic.....	14
1.2. Tridimensionalitatea limbajului juridic	17
1.3. Redundanța limbajului juridic	18
1.4. Variațiile sensului în interpretarea juridică: sensul impus, sensul repus și sensul acceptabil	20
1.5. Semnificație versus înțelegere	22
CAPITOLUL II - JUDECĂȚI ȘI ARGUMENTE FOLOSITE ÎN INTERPRETAREA JURIDICĂ.....	25
2.1. Dimensiunile și flexibilitatea interpretării juridice.....	27
2.2. Exigențele formale ale interpretării juridice.....	30
2.3. Rațiunea și premisele interpretării juridice	31
2.4. Concurența între modalități de interpretare juridică	36
2.4.1. Interpretarea și pozitivitatea dreptului.....	41
2.4.2. Interpretarea și raționalizarea dreptului.....	42
2.4.3. Funcționarea normei juridice ca schemă de interpretare	44
2.5. Dinamismul, esența și specificitatea interpretării juridice	48
2.6. Semnificațiile juridice ale interpretării în opera lui Fish și Weinrib.....	51
CAPITOLUL III - PRINCIPIUL PRECAUȚIEI ÎN DREPT ȘI IMPLICAȚIILE LUI ÎN INTERPRETAREA JURIDICĂ.....	55
3.1. Modalități de interpretare a principiului precauției în cadrul piramidei normelor	55
3.2. Dificultăți de interpretare a principiului precauției	58
3.3. Diferențe de interpretare asupra principiului precauției.....	62
3.4. Conexiunile principiul precauției cu principiul proporționalității	64
CAPITOLUL IV - TRANSMITEREA SEMNIFICAȚIEI NORMELOR PRIN INTERMEDIUL SEMANTICII.....	67
4.1. Caracterul pragmatic și logico-semantic al interpretării juridice	69
4.2. Intențiile categoriale și semantice ale interpretării juridice și rezultatul acestora.....	71
4.3. Epistemologia semnificațiilor interpretative – o semiologie a cunoașterii fenomenului interpretativ.....	72

4.3.1. Despre noțiunea epistemică a semioticii	74
4.3.2. Semiotica și sistemele semnificante.....	76
4.3.3. Semnificațiile semiotice ale interpretării juridice.....	81
4.4. Tehnici și procedee semiologico-interpretative.....	83
4.5. Principiul arbitrarității cuvântului	87
4.6. Consecințe juridice ale principiului arbitrarității limbajului juridic.....	89

CAPITOLUL V - TRIADA CONCEPTELOR HERMENEUTICII:

EXPLICITARE, INTERPRETARE, COMPREHENSIUNE.....91

5.1. Hermeneutica – arta interpretării	93
5.2. Principii, concepte și reguli ale hermeneuticii	94
5.3. Dimensiunile hermeneutice ale interpretării	96
5.4. Rolul hermeneuticii și al semanticii în suprimarea subiectivismului interpretului	99
5.5. Hermeneutica – procedeu de expansiune normativă.....	102
5.5.1. Caracterul pragmatic și funcțional al hermeneuticii juridice	103
5.5.2. Obiectivitatea și raționalitatea hermeneuticii juridice în materia interpretării dreptului.....	106
5.6. Hermeneutica dreptului ca element central al epistemologiei juridice	107

CAPITOLUL VI - PARTICULARITĂȚILE INTERPREȚĂRII

JURISDICȚIONALE ÎN TEORII PRIVIND ORDINEA

JURIDICĂ INTERNĂ ȘI INTERNAȚIONALĂ..... 111

6.1. Procesul metodei interpretative	111
6.2. Particularitățile teoriei tradiționale a interpretării	111
6.3. Teoria realistă a interpretării.....	114
6.3.1. Argumente ce combat neo-realismul juridic în materie de interpretare juridică.....	117
6.3.2. Probleme de coerență întâlnite în teoriile enunțate în doctrina juridică.....	120
6.4. Teoria ortodoxă a interpretării.....	122
6.5. Teoria nihilistă a dreptului.....	123
6.6. Teoria radicală a interpretării.....	125
6.7. Particularitățile teoriilor interpretării din spațiul anglo-american	127
6.7.1. Deficiențele teoriei Goldsmith-Posner	128
6.7.2. Argumente aduse de susținătorii teoriei Goldsmith-Posner privind rolul intereselor statelor în procesul de formare al dreptului cutumiar internațional	133
6.7.3. Considerațiile Teoriei Rational Choice în procesul de legiferare internațională.....	134
6.7.4. Raportarea problemelor specifice ale dreptului cutumiar internațional la principiile interpretării juridice	136

6.7.5. Divergențele Teoriei Rational Choice vis-à-vis de argumentele avansate de Teoria Goldsmith-Posner.....	137
6.7.6. Interpretarea cutumei în devenirea sa	140
6.7.7. Principii de interpretare a normele jus cogens ca ordine publică în practica internațională.....	141
6.7.8. Argumentarea unor soluții practice de către Teoria Goldsmith-Posner.....	144
CONCLUZII	149
BIBLIOGRAFIE	157

CUVÂNT ÎNAINTE

Cartea intitulată *„Investigarea interpretării juridice și a rezultatului acesteia prin intermediul semanticii și hermeneuticii juridice”*, surprinde compatibilitățile interpretării juridice cu semantica și hermeneutica juridică, dar și inadecvările lor, prin realizarea unui demers interpretativ așezat de către autoare sub semnul semnificațiilor principiilor interpretării juridice. Așadar, este analizată comparativ interpretarea juridică prin exigențele sale, care, dacă sunt respectate, îl scutesc pe interpret de improvizație și eroare.

Autoarea realizează o abordare a imaginii acestora și a semnificațiilor lor, dincolo de clișeele cu care ne-am obișnuit, atât din perspectiva metodologiei juridice, a conceptualismului juridic dar și a semanticii și hermeneuticii juridice. Păstrând aceeași unitate textuală constatăm că obiectivul demersului interpretativ este atins (are eficiență în rezultat) sub controlul consecvent al mai multor reguli, unele de eficiență, altele de întemeiere a interpretării.

Succint și sub auspiciile unor rațiuni specifice autoarea intră în detalii juridice, conștientă fiind de instabilitatea acestora, însă reușește să îmbine în chip fericit aspectele conceptuale cu cele practice în fiecare capitol și atunci când abordează chestiuni strict juridice dar și atunci când avansează ipoteze privind abordarea dimensiunii hermeneutice a interpretării juridice. Autoarea lucrării îndeamnă ca sensul textului supus interpretării să nu fie moștenit ci descoperit prin cunoașterea doctrinei și a practicii juridice, deoarece și demersul interpreților în a desluși sensul adevărat al normei juridice și a-i evidenția semnificațiile poate fi controlabil sau chiar criticabil.

Prof. univ. dr. Nicoleta Diaconu

CAPITOLUL I

LIMBAJUL DREPTULUI, LIMBAJUL JURIDIC

Încă de la început, se cuvine să precizez faptul că dreptul nu e o problemă ce ține de lingvistică, nu se reduce la o totalitate sau la un ansamblu de cuvinte, nu este identificabil cu un sistem special de semne gramaticizate. El cuprinde un întreg complex de discursuri și practici – produse structurate și organizate cu ajutorul unor reguli, o parte explicite, altă parte neexplicite – care are ca efect să reglementeze o multitudine de raporturi sociale, conferindu-le un sens normativ.

Limbajele exprimă, transmit, comunică semnificațiile constituite. În acest context, vorbirea reprezintă actul de utilizare individuală și concretă a limbii, specifică unei comunități. Forma lingvistică a unei semnificații juridice este un termen juridic exprimat printr-un cuvânt. Spre deosebire de aceasta, forma lingvistică a unei norme juridice este o propoziție normativă exprimată printr-o propoziție gramaticală căreia i se supune și textul juridic. Noi vedem și auzim semnele organizate după anumite reguli, nu vedem normele ci le gândim, decelându-le din texte juridice. Desigur, limbajul juridic nu este constituit numai din propoziții gramaticale care exprimă norme juridice, dar orice normă juridică este ideea normativă, semnificatul, în forma propozițională logică exprimată prin propoziții gramaticale.¹

Habermas cercetează vorbirea din punctul de vedere normativ al condițiilor pentru atingerea scopului ei imanent – înțelegerea. Teoria comunicării este menită, în viziunea sa, să determine condițiile ce trebuie satisfăcute pentru ca înțelegerea să poată fi atinsă în comunicarea socială.² Caracterul normativ al conceptualizării sale este explicit, asumat programatic. Habermas va căuta de altfel ca printr-o teorie a competenței comunicative să ofere fundamentul normativ al teoriei critice a societății, operând cu un concept lărgit al înțelegerii, astfel încât ea nu se mai reduce la preluarea exactă a conotației exprimărilor, ci se extinde și cuprinde

¹ Gh.C. Mihai, *Fundamentele dreptului. Argumentare și interpretare în drept*, Editura Lumina Lex, București, p. 33 și urm.

² J. Habermas, *Cunoaștere și comunicare*, Editura Politică, București, 1983, p. 136.

acordul celor ce comunică asupra normelor interacțiunii lor³. Înțelegerea se produce atunci când între membrii unei comunități se realizează un acord în privința justeții unei exprimări referitoare la un fundament normativ. De aceea, nu postularea unui limbaj ideal, ci explicarea funcționării limbajului curent trebuie să fie preocuparea interpretului.

Folosirea limbii se derulează potrivit unor reguli care sunt situate pe un plan mai profund decât cel al regulilor gramaticale, căci ele sunt reguli ale intersubiectivității celor ce folosesc limbajul respectiv. Norma juridică determinată gramatical reprezintă orizontul în care e interpretată realitatea. A interpreta diferit realitatea nu înseamnă a da faptelor descriptibile diferite semnificații selective în interiorul aceluiași sistem juridic, ci mai curând a proiecta diferite sisteme de referință. Acestea nu se mai determină după un criteriu teoretic al corespondenței dintre semne și stările de lucruri. Fiecare sistem de referință stabilește mai curând atitudini practice diverse ale destinatarilor normelor⁴.

Dar, atât cel căruia îi aparține *legisferare*, cât și cel care *juridictio* sunt legați de rostirea prin limbaj articulat.⁵ Normele juridice sunt fixate într-un limbaj numit limbaj juridic. Actele juridice *negotium* și actele juridice *instrumentum* sunt fixate într-un limbaj juridic. Actele normative exprimă într-un limbaj specific reguli juridice. Se afirmă în doctrină faptul că un drept legiferat este în chip necesar legat de o limbă, că el și limba au același destin (Savigny), că între drept și limbă legătura e indisolubilă, ca între două fapte culturale (N. Kasirer), că ele sunt fenomene sociale de largă formație cutumiară și impregnate cu un anume caracter constrângător normativ (J. Carbonnier) etc.

Limbajul juridic poate fi tratat sub unghiuri teoretice diferite: sociologic, psihologic, istoric, semiotic. Semiotica⁶ este știința care studiază semnele, fiind considerată și o orientare în gândirea teoretică contempo-

³ J. Habermas, *Discursul filosofic al modernității*, Editura ALL Educational, București, 2000, p. 254.

⁴ O. Pfersmann, *Contre le néo-réalisme juridique. Pour un débat sur l'interprétation*, Revue française de droit constitutionnel, n° 50/2002, p. 89.

⁵ Gh.C. Mihai, *Fundamentele Dreptului I-II*, Editura All Beck, București 2003, p. 170-175.

⁶ Semiotica este o teorie a cunoașterii care se situează de partea logicii. Formulele prin care o definește sunt: 1. cea mai generală știință; 2. logică a comunicării. Or, referențialitatea ocupă un loc important în semiologiile situate de partea logicii, iar polisemia e redusă pe măsura acestui rol crescut al referențialității. Definiția semnului este foarte abstractă: semnul este ceva ce stă în locul a altceva și este înțeles de cineva. Triada care rezultă din această definiție distinge între semn, relația semnului cu obiectul și relația semnului cu cel care interpretează. Tipologia semnelor, asupra căreia nu insistăm aici, este mult diferită de ceea ce în mod comun ne-ar lăsa să înțelegem denumirile. Semiotica ajută interpretarea normelor juridice. Dezvoltarea semioticii este o etapă a procesului de unificare a științelor care tratează în întregime sau parțial despre semne; această dezvoltare va contribui de asemenea să umple golul dintre științe și să explicitizeze relația dintre științele numite «formale» și științele numite «empirice».

rană care cercetează fenomenele de semnificare. În semiotică se distinge între: *semantică* - care studiază relația semnului cu semnificația sa, expresiile formale și designatele lor, tratează sensul expresiilor și include teoria adevărului și deducțiilor logice; *sintaxă* - care studiază relația dintre semne (expresii) și dă regulile de formare ale acestora; și *pragmatică* - care studiază relația dintre semne și utilizatorii lor. Prin reducerea semnului la sistem (de fapt, la structură chiar), apare o contragere analitică a semanticului la sintactic și ignorarea aspectului pragmatic. În ultimele decenii, s-au conturat teorii privind sintaxa limbajului juridic, semantica juridică, pragmatica juridică. Semiologia structuralistă accentuează mult pe auto-închiderea referențială a sistemelor semnificante. Totuși, în aceste semiologii calitatea de semn, de sistem semnificant și autonomia limbajului este mai pregnantă ca oriunde altundeva.

Limbajul nu e un simplu instrument de comunicare, nu enunță ceva pe care l-am înțeles deja prelingvistic, nu îmbracă în cuvinte diverse semnificații și experiențe. Ci aceste semnificații există datorită limbajului⁷.

Limbajul este un sistem de semne organizat conform unor reguli, în vederea fixării, prelucrării și transmiterii de informații. După natura fizică a semnelor, limbajele sunt sonore sau scrise, după origine ele sunt naturale sau artificiale, după domeniu sunt universale sau speciale. Limbile vorbite sunt naturale, făcându-se referire la dreptul vorbit, la normele exprimate oral și transmise oral din generație în generație, și sunt scrise, cu referire la dreptul scris. Limbajul natural, cel vorbit obișnuit este universal, adică se referă la toate domeniile existenței umane și e capabil să exprime orice e exprimabil. De asemenea poate fi închis, adică poate vorbi despre sine, și poate fi imprecis din punct de vedere polisemantic.

Ansamblul notelor cuprinse în forma logică a noțiunii despre obiectul la care se referă și pe care cuvântul îl acoperă poartă numele de semnificația cuvântului.⁸

Cuvântul se deosebește de termen deoarece primul reprezintă o unitate lingvistică elementară de vocabular căreia i se asociază un sens, pe când termenul este o combinație lingvistică anume ce desemnează ceva exterior sieși: „culpa debitorului responsabil” este un termen logic format din trei cuvinte. Fiecare termen are extensiune și intensiune: termenii

⁷ „Limbajul care trăiește în vorbire, cel care îmbrățișează orice comprehensiune, inclusiv pe cea a interpretului de texte, face în așa măsură parte din operația gândirii sau, mai precis, a interpretării, încât dacă am voi să facem abstracție de ceea ce limbile ne transmit în materie de conținut și să concepem limba doar ca o formă, ne-am alege cu mai nimic.” - Gadamer, H.G., *L'art de comprendre. Ecrits*, Paris, 1991, p. 427.

⁸ A.J. Kerhuel, *Les principes du droit naturel et le droit positif: Quelle articulation?* Presses Universitaires D'Aix-Marseille, 2007, p. 78.

„acțiune” și „comisiune” au aceeași extensiune, denumesc același set de entități, dar intensional fiecare are în vedere alt sens al respectivului set.

Limbajul comun este reprezentat de totalitatea cuvintelor și îmbinărilor de cuvinte care se folosesc în mod curent, în timp ce lexicului specializat îi aparțin toate elementele lexicale care sunt, într-un mod sau altul, legate de o activitate specifică, de un domeniu științifico-profesional, și care sunt folosite de un grup de vorbitori în comunicarea lor scrisă sau orală, în cadrul unui domeniu al existenței sociale, profesionale și culturale. El are o sferă de întrebuintare limitată și, în consecință, este înțeles doar de un grup social strict determinat. De asemenea, relațiile existente între lexicul comun și cel specializat fac posibilă deplasarea unităților lexicale dintr-un registru în celălalt. Pe de o parte, vocabularul specializat atrage prin specializare și transfer elemente curente ale lexicului comun, iar pe de altă parte, el împrumută altor arii lexicale termeni, care pot fi supuși unei alte specializări sau unui nou transfer. În principal, prin limitarea câmpului obiectual-noțional⁹, cuvintele din lexicul comun pot trece în componența lexicului specializat.

În cazul limbajului juridic se stabilește o legătură foarte strânsă între acesta și limbajul comun la nivelul cuvintelor care au unul sau mai multe sensuri comune și un sens specializat: este vorba de cuvinte, în general, polisemantice, create fie prin dezvoltarea unui sens juridic, alături de sensul sau sensurile din limba comună (*amprentă, incident*), fie prin extensia semantică a anumitor termeni juridici prin excelență (*alibi, crimă, pledoarie*). Există și termeni care au un sens juridic, precum și unul sau mai multe sensuri aparținând altor limbaje specializate (*anchetă, ordonanță, recidivă*) și termeni aparținând exclusiv limbajului juridic (*achiesa, casație, extrăda*)¹⁰.

1.1. Tehnicitatea limbajului juridic

Tehnicitatea contribuie la distanțarea limbajului juridic de comunicarea naturală. Astfel, este important să reținem că în limitele trasate, tehnicitatea limbajului dreptului în vigoare este o exigență ireductibilă a funcției sociale a lui, iar opunerea limbajului juridic tehnic limbajului curent este greșită. Mai întâi, pentru că limbajul comun nu este o alternativă a limbajului juridic, ci avem de-a face cu o complementaritate, apoi, limbajul

⁹ Teoria „câmpului semantic” introdusă de J. Trier își găsește aplicabilitate în lexicul specializat. Pentru ca lexicul specializat să funcționeze corect, între el și câmpul în care se ordonează trebuie să se stabilească o corelație - E. Coșeriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în «Travaux de linguistique et de littérature», Strasbourg, I, 1, 1946 și *Vers une typologie des champs lexicaux* în «Cahiers de lexicologie», vol. XXVII, II, Paris.

¹⁰ G. Cornu, *Linguistique juridique*, Paris, Montchrestien, 2000, p. 20.